
“ԿԱՐՄԻՐ ՍՈՇԱԿ” ԵՐԳԻԾԱԹԵՐԹԸ ԵՎ ԽՈՐՀՐԴԱՀԱՅ ԳՐԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
(1926–1927 թթ.)

ՀԱՄՈ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ, ՆԱՐԻՆԵ ԵՐԱՆՈՍՅԱՆ

Խորհրդային Հայաստանում նախապատերազմյան տարիներին հրատարակված երգիծական պարբերականները կարճ կյանք են ունեցել, քանի որ նման հրատարակությունները չէին խրախուսվում: Սա կարելի է փաստել այդ շրջանում լույս տեսած երգիծական թերթերի հրատարակման տարեթվերով (1928–1953 թթ. Խորհրդային Հայաստանում երգիծական պարբերական չի հրատարակվել):

Այդպիսի կարճակյաց պարբերականների թվին է պատկանում “Կարմիր մոծակ” երգիծաթերթը, որի հիմնադիրը Հայաստանի խորհրդայնացմանը հաջորդող շրջանում երգիծական պարբերականներ հրատարակելու բնագավառում գործուն մասնակցություն ցուցաբերած Էդուարդ Խոճիկն (Խոճիկյան) էր (1900–1961): Նա սովորել է Թիֆլիսի Ներսիսյան դպրոցում, այնուհետև ուսանել սկզբում Մոսկվայի Արևելքի աշխատավորների կոմունիստական համալսարանում, ապա՝ Երևանի պետական համալսարանում (երկուստև էլ ուսումը կիսատ է թողել): 1924 թ. մարտին Երևանում նրա խմբագրությամբ ընդամենը մեկ համար հրատարակվելուց հետո դադարեցվել էր “Չուռնա” երգիծաթերթի տպագրությունը:

1925 թ. ամռանը Մոսկվայից Երևան վերադառնալուց հետո Է. Խոճիկը ձեռնամուխ եղավ կիսատ մնացած նախաձեռնության կյանքի կոչմանը՝ “Չուռնա” երգիծական թերթի հրատարակության վերսկսմանը: Խորհրդային գրաքննության ծալքերում խուսանավելու համար նա հաջողված քայլ կատարեց. դա պարբերականի անվանման՝ “Չուռնա”-ից “Կարմիր մոծակ” անցումն էր¹: Նպատակահարմար դիտվեց վերցնել տարածված “կարմիր” հավելումը՝ իբրև խորհրդային կառավարության քաղաքականությանը հետևելու թափանցիկ ակնարկ:

1920-ականներին Խորհրդային Հայաստանում գործող կարգի համաձայն՝ նոր պարբերական հրատարակելու համար նախապես պետք էր ստանալ Հայզլավլիտի թույլտվությունը: Վերջինս, իր հերթին, հարցը համաձայնեցնում էր ՀԿ(բ)Կ - Կենտկոմի հետ:

“Կարմիր մոծակ”-ի անդրանիկ համարի նախնական տարբերակը պատրաստելուց հետո, համաձայն գործող կարգի, Է. Խոճիկը 1926 թ. մարտի երկրորդ կեսին

¹ “Խորհրդային Հայաստան” (Երևան), 13. I. 1926:

դիմեց Հայզլավլիտին՝ երգիծական երկշաբաթաթերթ (խմբագիրներ՝ Ա. Երզնկյան և Է. Խոճիկ) հրատարակելու խնդրով: Դիմումատուն ընդգծել էր, որ պարբերականի նպատակն էր լինելու խարազանել Խորհրդային Հայաստանի իրականության բացասական կողմերը (դրա ապացույցն էր նաև նորաստեղծ թերթի անվանումը)՝ «ամրապես կանգնած լինելով խորհրդային դիրքորոշման վրա»: Այլ կերպ չէր կարող լինել, որովհետև իրական չեզոք պարբերականի հրատարակությունը թույլ չէր տրվի, իսկ ընդդիմադիր հրատարակության մասին խոսք անգամ չէր կարող լինել: «Կարմիր մոծակ»-ի առաջնային խնդիրներից էր հայտարարվում արտասահմանի հակախորհրդային ուժերին (առանձնապես դաշնակցականներին, էսէններին ու մենշևիկներին) «տուր ծաղրի» ենթարկելը:

Հավանություն տալով առաջարկին՝ 1926 թ. մարտի 19-ին ՀԿ(բ)Կ Կենտկոմի քարտուղար և ագիտացիայի ու պրոպագանդայի բաժնի վարիչ Ա. Շահսուվարյանին ուղղված «միանգամայն գաղտնի» նշագրումով գրությամբ Հայզլավլիտի նախագահ Ս. Մելիքսեթյանը խնդրում էր քննարկել երգիծաթերթի հրատարակությունը թույլատրելու դիմումը և համապատասխան հրահանգ տալ²: Թեև փաստաթղթի վրա կատարած մակագրությամբ Ա. Շահսուվարյանը համաձայնություն է տվել այն ՀԿ(բ)Կ Կենտկոմի քարտուղարության նիստում քննարկելուն, այդուհանդերձ 1926 թ. նիստերում նման հարց չի լսվել³: Հավանաբար, «Կարմիր մոծակ»-ի հրատարակությունը թույլ տալու խնդիրը՝ նրա հավանությամբ, տարածված կարգի համաձայն, քննարկվել է ՀԿ(բ)Կ Կենտկոմի մամուլի բաժնի կոլեգիայի հերթական նիստում⁴:

1926 թ. ապրիլի 7-ին արդեն տպագրված էր ու Պետհրատի կենտրոնական էքսպեդիցիայի միջոցով, նաև թերթերի կրպակներում վաճառվում էր «Կարմիր մոծակ»-ի անդրանիկ համարը: Արդյունավետ «գովազդային արշավ»-ի որդեգրած սկզբունքին հավատարիմ՝ «Խորհրդային Հայաստան»-ում հրատարակված երգիծաթերթի ծանուցումներում ընդգծվում էր, որ պարբերականի տպաքանակը սահ-

² Հայաստանի ազգային արխիվ (այսուհետև՝ ՀԱԱ), ֆ. 1, ց. 6, գ. 265, թ. 30:

³ Նույն տեղում:

⁴ Նույն տեղում, գ. 12:

⁵ Մեր փորձերը՝ ՀԱԱ Հայկումկուսի Կենտկոմի ֆոնդում գտնելու այդ նիստի արձանագրությունը, հաջողությամբ չպսակվեց. մամուլի բաժնի կոլեգիայի նիստերի արձանագրությունները պարունակող արխիվային գործի մեջ բացակայում է 1927 թ. մարտի 8 – հունիսի 4-ի միջակայքում կայացած թիվ 5 նիստի արձանագրությունը (ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 6, գ. 255): Այն ՀԿ(բ)Կ Կենտկոմի քարտուղարությունը հաստատել է ապրիլի 20-ին (նույն տեղում, գ. 12, թ. 29 շրջ.): Կարելի է ենթադրել, որ երգիծաթերթի հրատարակությունը հավանության է արժանացել մամուլի բաժնի կոլեգիայի նշալ նիստում:

մանափակ լինելու պատճառով ուշացողը կզրկվի այն ձեռք բերելու հնարավորությունից: «Բաժանորդներն ապահով են, բոլորդ ապահովագրվեցեք բաժանորդագրվելով»⁶, – կոչ էր արվում ընթերցողներին:

Թեև Հայգլավլիտին ուղղված թերթի հրատարակությունը սկսելու թույլտվության դիմումում նշված է, որ այն լինելու է երկշաբաթաթերթ, երգիծաթերթի հինգ համարները տպագրվել են անկանոն պարբերականությամբ: «Կարմիր մոծակ»-ի առաջին և երկրորդ համարներում խմբագրակազմի անդամներ են նշվում Ա. Երզնկյանը և Է. Խոճիկը (ինչպես նշված էր Հայգլավլիտին ուղղված դիմումում): Երրորդ և չորրորդ համարներն իբրև պատասխանատու խմբագիր ստորագրել է Է. Խոճիկը: Վերջին համարի դեպքում նշված է «խմբագրական կոլեգիա»: Թերթի աշխատակիցների թվում էին՝ Էդուարդ Խոճիկը, Արամայիս Երզնկյանը («Մոծակ»), Դերենիկ Դեմիրճյանը, Աշոտ Աթանասյանը («Մալ-Ման»), Գուրգեն Մահարին («Գուրիս»), Մուշեղ Բագրատունին («Փալանդուզ Մկո»), Հակոբ Աղաբաբը («Ակոփ Բեժանիչ»), Հրաչյա Աճառյանը («Մանուկ աղա»), Պարույր Հարությունյանը («Լուս-Կամսուս»), Սարգիս Մելիքսեթյանը, «Ն. Անունյան»-ը, «Վարդ Կամսար»-ը, Թիֆլիսից՝ «Ճանճունի»-ն և ուրիշներ, որոնք հիմնականում ներկայանում էին իրենց գրական ծածկանուններով: Ենթադրելի է, որ թերթում տպագրված անստորագիր նյութերի մեծ մասի հեղինակը Է. Խոճիկն է: Հրատարակված բոլոր հինգ համարների կազմերը ձևավորել է ճանաչված երգիծանկարիչ Միքայել Արուստյանը (1897–1961), ով եղել է թերթի գեղարվեստական մասի վարիչը: Հենց նա ու Վահրամ Գայֆեճյանն են թերթում տպագրված հիմնական երգիծանկարների հեղինակները: Պարբերականի բոլոր համարները, գործող կարգի համաձայն, գրաքննություն են անցել և ստացել Հայգլավլիտի թույլտվությունը: Այս մասին նշված է երգիծաթերթի վերջին էջերում: Թերթի 1926 թ. չորս համար (համապատասխանաբար 2000, 4000, 2500 և 3000 տպաքանակով) հրատարակվել է Պետհրատի երկրորդ տպարանում (Երևան), իսկ 1927 թ. թիվ 1-ը՝ Երևանի «Հեմես» մասնավոր հրատարակչության տպարանում (3000 տպաքանակով): Տարեկան բաժանորդագիրը ԽՍՀՄ տարածքում 6 ռ. էր, արտասահմանում՝ 6 դոլար⁹: Պարբերականի հատավաճառի գինը, ինչպես նշված է 1926 թ. մայիսի 1-ին արդեն վաճառքի հանված «Կարմիր մոծակ»-ի 2-րդ համարի լույսընծայումն ավետող հերթական գովազդներում, 20 կոպեկ էր՝ «Լավ ընդունելությունը և շատ տարածումն ու եղած պահանջը բավարարելու հա-

⁶ «Խորհրդային Հայաստան», 7, 9. IV. 1926:

⁷ «Կարմիր մոծակ» (Երևան), 1926, № 1, էջ 15, № 2, էջ 15, № 3, էջ 15, № 4, էջ 13, 1927, № 1, էջ 6:

⁸ Ծածկանունների հիմնական մասի վերձանումը տե՛ս Բ. Մ. Հո վ ա կ ի մ յ ա ն. Հայոց ծածկանունների բառարան, Երևան, 2005:

⁹ «Կարմիր մոծակ», 1926, № 1, էջ 2:

մար»¹⁰: Այն իր բաժանորդներն ուներ նաև Հայաստանից դուրս: Բաժանորդագրության վճարներն ուղարկվում էին Երևանի Պետհրատի կենտրոնական էքսպեդիցիայի միջոցով:

Սկզբում թերթը նույնիսկ մշտական խմբագրատուն չուներ: «Մալ-Մանր» «Թե ինչպես գտա «Մոծակ»-ի խմբագրատունը» ֆելիետոնում պատկերավոր գրում է, որ թերթի խմբագրությունը Է. Խոճիկի թղթապանակն էր. «Հա՛ Խոճիկը, հա՛ նրա պորտֆելը, հա՛ «Մոծակ»-ի խմբագրատունը. դրանք հոմանիշներ են»¹¹: Արդեն մայիսի վերջ – հունիսի սկզբին «Աբովյան 22» հասցեում սկսեց գործել թերթի մշտական խմբագրատունը: Մայիսի 29-ով թվագրվող երգիծաթերթի ֆինանսական փաստաթղթերից մեկում նշված է, որ 25 ռ. գումարով խմբագրության պատվերով ցուցանակ էր պատրաստվել¹²:

Երգիծաթերթի առաջին համարը սկսվում է Մ. Արուսյանի «Կարմիր մոծակի պարադը» երգիծանկարով, իսկ առաջնորդողում Է. Խոճիկն ընթերցողին իրազեկում է թերթը թեև «մոծակ» է, սակայն նման չէ այլ «մոծակների», որոնք զբաղված են միայն «հիվանդություններ տարածելով»: Այս մոծակը «կարմիր» է և ինքն էլ է խայթում ու առաջացնում դողերոցք, սակայն իր հիմնական նպատակն է դրանով բուժել մյուս մոծակների խայթոցներից վարակվածներին¹³: Այսպիսի մուտքը հատուկ էր խորհրդային շատ երգիծաթերթերի¹⁴: Ինչպես թերթի անվանման մեջ կարմիր գույնն օգտագործելը, այնպես էլ իր ուղղվածության վերաբերյալ ընթերցողի հետ երկխոսելու հիմնական մեթոդը խորհրդային երկրներում լույս տեսնող բազմաթիվ երգիծաթերթերի կողմից օգտագործվող նույնանման հնարքների գրեթե ամբողջական կրկնությունն է:

Հետաքրքիր են թերթի հայտարարությունները: Երգիծանքի միջոցով գովազդը «Կարմիր մոծակ»-ի հաջողություններից է: Ասվածի ցայտուն օրինակ է բաժանորդների թիվն ավելացնելու մտահոգությամբ տպագրված հայտարարությունը, որն իրականում թերթը գնելու կոչ է: Համոզված հայտարարելով, որ բոլոր գրագետ մարդիկ արդեն բաժանորդագրված են «Կարմիր մոծակ»-ին՝ թերթը կարեկցում է թեկուզ այն մեկ «դժբախտին», ով պատահաբար «մոռացել է» բաժանորդագրվել, սա-

¹⁰ «Խորհրդային Հայաստան», 27, 29. IV, 1. V. 1926:

¹¹ «Կարմիր մոծակ», 1926, № 2, էջ 6:

¹² Ե. Չարենցի անվան գրականության և արվեստի թանգարան (այսուհետև՝ ԳԱԹ), Է. Խոճիկի ֆ., գ. 258, թ. 8:

¹³ «Կարմիր մոծակ», 1926, - 1, էջ 2:

¹⁴ Ի դեպ, գրեթե նույն ձևակերպմանն ենք հանդիպում 1921 թ. ապրիլ-հունիսին Մաթևոս Դարբինյանի խմբագրությամբ Թիֆլիսում հրատարակված «Կարմիր աքլոր» երգիծաթերթի անդրանիկ համարի առաջնորդողում («Կարմիր աքլոր», 10. IV. 1921, № 1, էջ 1):

կայն այդ մեկի համար էլ ինքը պատրաստ է կրկնելու հայտարարությունը¹⁵: Ապա թերթի տիրաժի վաճառքով մտահոգված՝ «Բոլորին, բոլորին, բոլորին» իր «առաջարկությունն» է ներկայացնում թերթից «ձրիաբար օգտվելը» կանխելու և սահմանափակելու նպատակով. «Մի օրինակ «Կարմիր մոծակ»-ը մի մարդու, շատ-շատ մի ընտանիքի»¹⁶: Հետաքրքրական է, որ պարբերականի խմբագրակազմը հետևողական էր ընտրած ռազմավարության հարցում, երբ ավելի ուշ «սպառնում էր». «Ձրիաբար թերթից օգտվողների ազգանունն ուղարկել խմբագրությանս»¹⁷: Երգիծաթերթի հայտարարություններից մեկում էլ գոհունակության շեշտադրմամբ նշվում է. «Սենսացիա. Գորիս – մի մարդ իր ոտքով գնաց խանութ և «Կարմիր մոծակ» գնեց»¹⁸:

Հայտարարություններում թերթի «խայթոցին» են ենթարկվել թատրոնը, կինոն, բժշկությունը, գրականությունը և շատ այլ ասպարեզներ: Հետաքրքիր մի փաստ. թերթում տպագրված հայտարարություններից մեկում ծաղրի էր ենթարկվում 1926 թ. Երևանի համալսարանի հրատարակչության լույս ընծայած անվանի լեզվաբան Հր. Աճառյանի «Հայերենի արմատական բառարան»-ի առաջին հատորը՝ բնորոշվելով իբրև այբբենական կարգով դասավորված ստերի հավաքածու¹⁹: Եվ, որ ամենահետաքրքիրն է, այդ տողերի հեղինակն ինքն է՝ Հր. Աճառյանը: Ինչպես արդեն նշվել է, նա երգիծաթերթում հանդես էր գալիս «Մանուկ աղա» ծածկանունով: Ասվածի հաստատումն է նաև այն, որ երգիծաթերթի առաջին և երկրորդ համարներից հոնորար ստացած հեղինակների շարքում թվարկվում է նաև Հր. Աճառյանը²⁰:

Թերթի ծաղրի հիմնական թիրախը խորհրդային հասարակության արատավոր երևույթներն էին, որոնք արմատախիլ անելուն ուղղված գործիքներից պետք է լինեին «Կարմիր մոծակ»-ը: Դա էր նաև այն հիմնական կետերից մեկը, որը, իբրև իրական նպատակ, առերևույթ հռչակել էր խորհրդային իշխանությունը և կարծես արձանագրել որպես թերթի խայթող ազատության ակնհայտ սահման:

Կատարելով խոստումը՝ երգիծաթերթն իր էջերում արտացոլել է խորհրդային հասարակության տարբեր շերտերի հավաքական կերպարները՝ դիպուկ ծաղրանկարների, մականունների, խոսակցական բառապաշարի տիպիկ ամբողջության մեջ: Այսպես, ընթերցողի հետ զրուցում էին թերթի «մոտ աշխատակից» հիշատակվող Դ. Դեմիրճյանի կերտած «Գրանիտ ընկերություն» երգիծական ստեղծագործության հերոսները, որոնցից մեկը հենց հեղինակն էր, մյուսը՝ նրա ընկեր «Մու-

¹⁵ «Կարմիր մոծակ», 1926, № 1, էջ 2:

¹⁶ Նույն տեղում, - 2, էջ 2: Նաև՝ «Խորհրդային Հայաստան», 1. V. 1926:

¹⁷ «Խորհրդային Հայաստան», 18. VII. 1926:

¹⁸ «Կարմիր մոծակ», 1926, № 3, էջ 15:

¹⁹ Նույն տեղում, № 1, էջ 14:

²⁰ ԳԱԹ, Է. Խոճիկի ֆ., գ. 258, թ. 1-2:

կուչը”, “ջղային բարեկամը”, ով բոլոր աշխատավայրերից “կրճատվում էր”, “տատանվող ինտելիգենտը”, “որը որ բռնակին ինչ մտքի վրա կանգնած է լինում, այդ բռնակին ճիշտ այդ միտքն է պաշտպանում”, “Միշտ Ոսկեբերանը”, ով “դժվար էր խոսում և խոսելիս էլ ոչինչ չէր հասկացվում” և “Ոսկեբերան” էր անվանվում, որովհետև ... նրա բոլոր ատամները ոսկուց էին²¹: Երգիծանքի են արժանացել Հայաստանի պրոլետարական գրողների ասոցիացիայի անդամները, կարծես կարևորվում էր միայն նրանց քանակական բազմությունը: Սուր ծաղրի են ենթարկվել կոոպերացիան, մասնավոր առևտուրը, անագնիվ հոգևորականները: Այդ տարիներին Խորհրդային Հայաստանում մեծ թափ հավաքող հակակրոնական պայքարը, բնականաբար, դրսևորվել է նաև “Կարմիր մոծակ”-ի էջերում:

Ինչպես սպասելի է, պարբերականի ծաղրի առաջնային թիրախներից էր Հայաստանի Հանրապետության օրոք կառավարող կուսակցությունը՝ Հ. Յ. Դաշնակցությունն ու նրա աչքի ընկնող գործիչները: Հայկական երգիծական գրականությունն ուսումնասիրած խորհրդահայ գրականագետը հատուկ ընդգծում է, որ “Բուն Հայաստանում երգիծանքի մտրակն ուղղված էր երիտասարդ սովետական ռեսպուբլիկայի ներքին և արտաքին թշնամիների դեմ”²²: Իսկ այս ձևակերպման տակ առաջին հերթին նկատի էր առնվում ՀՅԴ-ն: 1920-ականներին Խորհրդային Հայաստանում հրատարակված պարբերականների “պարտականություններից” էր նախկին իշխանություններին, կառավարող կուսակցությանը և, ընդհանրապես, “հին իրականությունը” քննադատելն ու սուր ծաղրի ենթարկելը, Դաշնակցության դեմ տարվող գաղափարական, քաղաքական և քարոզչական պայքարում սեփական ներդրումն ունենալը: Ավետիս Ահարոնյանը և նրա գործունեությունը Ֆրանսիայում, Ալեքսանդր Խատիսյանը, Ռուբեն Դարբինյանն անողորմ ծաղրի են ենթարկվել ինչպես “Կարմիր մոծակ”-ի երգիծանկարներում, այնպես էլ՝ հոդվածներում ու հայտարարություններում²³:

Հայ երգիծանքի նահապետ Հակոբ Պարոնյանը թերթի կողմից արժանացել է մեծ ակնածանքի ու գնահատանքի: “Կարմիր մոծակի” 4-րդ համարն ամբողջությամբ նվիրված է Պարոնյանի մահվան 35-ամյակին: Համարի առաջին էջին մեծ երգիծաբանի՝ Մ. Արուստյանի հեղինակած նկարն է: Վերջին էջում նույնպես նա է՝ այս անգամ արդեն իր ամենահայտնի “Մեծապատիվ մուրացկաններ”-ի կերպարներով շրջապատված: Համարում տեղ են գտել Հ. Պարոնյանի կենսագրությունը և ստեղծագործություններից հատվածներ՝ համեմված “մոծակական” մեկնաբանություն-

²¹ “Կարմիր մոծակ”, 1926, № 1, էջ 6:

²² Ս. Բ ո ղ ո ս յ ա ն. Սովետահայ երգիծանքը քանակական թվականներին, Երևան, 1963, էջ 8:

²³ “Կարմիր մոծակ”, 1926, № 1, էջ 3, № 2, էջ 12, № 3, էջ 11, 15 և այլն:

ներով²⁴: Խմբագրության նախաձեռնությամբ 1926 թ. դեկտեմբերի 24–31-ին Երևանում անցկացվել է “Պարոնյանական շաբաթ”, որի ժամանակ տեղի են ունեցել երգիծաբանին նվիրված գրական մի շաբթ երեկոներ, ընթերցումներ, դասախոսություններ²⁵:

Երգիծաբերքի համարների ուսումնասիրությունից հստակ երևում է, որ այն ուշադիր էր ինչպես խորհրդային իրականությանը բնորոշ բացասական երևույթների նկատմամբ, այնպես էլ տիպիկ հայ իրականության իրադարձություններն էր ներկայացնում ու մեկնաբանում՝ “խայթելով” երևացող և աներևույթ անհարթ անկյունները:

Առկա փաստաթղթերը վկայում են, որ “Կարմիր մոծակ”-ի խմբագրակազմը երբեմն գրաքննությունը շրջանցելու փորձեր է կատարել: Այսպես, 1926 թ. հուլիսի 17-ին ՀԿ(Բ)Կ Կենտկոմի ազիտացիայի ու պրոպագանդայի բաժնին ուղղված “միանգամայն գաղտնի” նշագրումով զեկուցագրում Հայզլավլիտի նախագահ Ս. Մելիքսեթյանը, իր հատուկ ընդգծմամբ, “թյուրիմացություններից կանխորեն խուսափելու համար” տեղեկացնում էր, որ “Կարմիր մոծակ”-ի 3-րդ համարի նկարների մակագրությունները տպագրվել են առանց իրենց իմացության: Նաև շեշտում էր, որ թերթի տվյալ համարի առաջին նկարի բովանդակությունը և կից մակագրությունը չեն համապատասխանում նախապես խմբագրության իրազեկած բանավոր հայտարարությանը, “որով իմաստը բոլորովին այլ պիտի լիներ, քան այն, որ տպված է”²⁶:

Այս առթիվ պետք է ընդգծել, որ թերթի տվյալ համարի առաջին էջում Ս. Արուստյանի հեղինակած “Դեպի կուրորտները” երգիծանկարում պատկերված է, թե ինչպես են հիվանդ, սովալլուկ տեսքով, ցնցոտիներով, կմախքների նմանվող հիվանդները երկաթուղային կայարանում ճանապարհում հանգստի մեկնող առողջ, պարարտ տեսքով, գեղեցիկ հագնված տղամարդկանց, կանանց ու երեխաներին: Նկարի տակ մակագրված էր. “Հիվանդներին” “առողջները” ճանապարհ են գցում”, իսկ բազմակետերից հետո կարդում ենք. “Մենք աշխարհքի խորթ զավակն ենք, մեզ փայ չկա կուրորտից” ձևակերպումը²⁷: Այն կարծես ցույց է տալիս Խորհրդային Հայաստանի իրականության մամուլում տպագրելու համար, մեղմ ասած, ոչ նպատակահարմար կողմը, ինչը, փաստորեն, հակասում էր պետության կողմից քարոզվող սոցիալական արդարության, հավասարության գաղափարներին: Վերո-

²⁴ Նույն տեղում, № 4, էջ 1–16:

²⁵ Նույն տեղում, էջ 14:

²⁶ ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 6, գ. 265, թ. 68:

²⁷ “Կարմիր մոծակ”, 1926, № 3, էջ 1: Այս տողերն Ավ. Բսահակյանի “Ա՛խ, մեր սիրտը լիքը դարդ ու ցավ...” սկզբնական բանաստեղծության (1898 թ.) հայտնի քառատողի շնչով էր կառուցված (Ավ. Բ ս ա հ կ յ ա ն. Երկերի ժողովածու, հ. 1, Երևան, 1973, էջ 88):

հիշյալ զեկուցագրում նաև տեղեկացվում էր, որ նման անթույլատրելի արարքի համար Հայգլավիտի կողմից հասուկ զգուշացում էր ստացել ոչ միայն երգիծաթերթի խմբագրակազմը, այլև Պետհրատի երկրորդ տպարանի վարիչը (վերջինն անուշադրության էր մատնել մինչ այդ Հայգլավիտի կողմից տպարանների վարիչներին արված կարգադրությունը՝ առանց վարչության թույլտվության որևէ պարբերական չտպագրել)²⁸:

Այսպիսի փաստերը, թերթի փաստացի խմբագիր ու հրատարակիչ Է. Խոճիկի ըմբոստ կեցվածքը, նաև երգիծաթերթի էջերում տեղ գտնող սուր քննադատական նյութերն ու երգիծապատկերները չէին կարող անհետևանք մնալ. Խորհրդային Հայաստանում հետզհետե թափ հավաքող մամուլի պետական-կուսակցական վերահսկողությունն ու գրաքննությունը չէր պատրաստվում երկար հանդուրժել “Կարմիր մոծակ”-ի “խայթոցները”: Առանձնապես ընդունելի չէր թերթի պատասխանատու խմբագրի պաշտոնում Է. Խոճիկի գործունեությունը:

Երգիծաթերթի ու իր գլխին կուտակվող սև ամպերի դեմ պայքարելով Է. Խոճիկը ծրագրեր էր կազմում ոչ միայն 1927 թ. պարբերականի հրատարակությունը շարունակելու, այլև գործունեության ոլորտն էականորեն ընդլայնելու մասին:

“Կարմիր մոծակ”-ի 3-րդ համարում տպագրված հայտարարությունը ծանուցում է, որ ծրագրվում էր 1926–1927 թթ. թատերական շրջանում Երևանում հիմնել “Կարմիր մոծակ” սատիրայի թատրոն: Այդ առթիվ թերթի խմբագրությունը երգիծական բովանդակությամբ պիեսների մրցույթ էր հայտարարել, որի մրցանակակիրները դրամական պարգևների էին արժանանալու²⁹: Թատրոնը, համաձայն նախնական ծրագրի, նախատեսում էր մեկ ամսվա ընթացքում բեմադրել 12, վեց ամսում՝ 72 ներկայացում³⁰: Նշենք, որ նման թատրոնի կազմակերպման փաստը հաստատող կոնկրետ վկայություն մեզ հայտնի չէ:

Թերթի 3-րդ համարից ընթերցողը նաև իրազեկվում էր, որ խմբագրությունը նախատեսում է “մոտիկ ապագայում” հանրամատչելի երգիծական գրքույկներով հրատարակել հայ և օտար երգիծաբանների (Հակոբ Պարոնյան, Երվանդ Օտյան, Դերենիկ Դեմիրճյան, Լեո Կամսար, Վահան Թոթովենց, Փալանդուզ Մկո, Էդուարդ Խոճիկ, Էդգար Պո, Մարկ Տվեն, Օ. Հենրի, Միխայիլ Զոշչենկո և ուրիշներ) ստեղծագործությունները³¹: Իսկ թերթի 4-րդ համարի նախավերջին էջում նշվում էր, որ 1927 թ. երգիծաթերթը “Երգիծաբանական գրադարան” մատենաշարով 24 գրքույկ է տպագրելու, ուր տեղ էին գտնելու վերը թվարկված և այլ գրողների երգիծական ստեղծագործություններ: Այսինքն, պարբերականի յուրաքանչյուր համարին գու-

²⁸ ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 6, գ. 265, թ. 68:

²⁹ “Կարմիր մոծակ”, 1926, - 3, էջ 10: Նաև՝ “Խորհրդային Հայաստան”, 6. VII. 1926:

³⁰ ԳԱԹ, Է. Խոճիկի ֆ., գ. 258, թ. 4:

³¹ “Կարմիր մոծակ”, 1926, № 3, էջ 14:

գահեռ նախատեսվում էր հրատարակել մատենաշարի մեկ գրքույկ: Բացի այդ, ծրագրվում էր 1927 թ. վերջին հրատարակել 1928 թ. երգիծական օրացույց, որը տրվելու էր թերթի և մատենաշարի 1927 թ. տարեկան բաժանորդներին³²:

Հայգլավիտի վերը հիշատակված զգուշացումը, բնականաբար, անհետևանք չէր կարող մնալ. 1926 թ. հուլիսի կեսերին թերթի 3-րդ համարի հրատարակությունից³³ հետո հերթական՝ 4-րդ համարի տպագրությունն անորոշ ժամանակով հետաձգվեց: Այս ընթացքում «Կարմիր մոծակ»-ի հավատարիմ ընթերցողները նամակներով գնդակոծում էին խմբագրությանը: Երկարատև լռությունից հետո Է. Խոճիկը լավատեսական նոտաներով հայտարարություն տեղադրեց «Խորհրդային Հայաստան»-ի 1926 թ. սեպտեմբերյան համարներից մեկում՝ ուղղված երգիծաբերի ընթերցողներին, բաժանորդներին ու գործակալներին, որտեղ պարզաբանվում էր, որ «մի շարք անհարթությունների» պատճառով «Կարմիր մոծակ»-ի հերթական համարն ուշանում է, ապա վստահաբար պնդում էր՝ մոտ ապագայում պարբերականի հրատարակությունը վերջնականապես կկանոնավորվի: Հայտարարության հաջորդ տողերից ակնառու է թերթի ֆինանսական ծանր կացությունը, քանի որ գործակալներից խնդրվում էր հայտնել, «թե տեղերում քանի օրինակ «Կարմիր մոծակ» է տարածվում»³⁴: Եվ միայն նոյեմբերի սկզբներին ընթերցողը տեղեկացավ, որ ամսվա վերջին հրատարակվելու է երգիծաբերի՝ երկար սպասված 4-րդ համարը (այն ամբողջությամբ նվիրված էր լինելու Հ. Պարոնյանի մահվան 35-ամյակին)³⁵:

Ջրկված լինելով պետական աջակցությունից՝ «Կարմիր մոծակ»-ը գտնվում էր նյութական ծանր դրության մեջ, քանի որ պարբերականի եկամուտը գոյանում էր համարների վաճառքից, գովազդային հայտարարություններից, մասնակիորեն նաև խմբագրության կազմակերպած միջոցառումներից: Հրատարակիչներն ազատ դրամագույն չունեին: Վերը նշվածով է պայմանավորված այն հանգամանքը, որ երգիծաբերի անդրանիկ համարի հրատարակությունից հետո խմբագրակազմը հնարավորություն չի ունեցել անմիջապես վճարել հեղինակների հոնորարները: Միայն 2-րդ համարի տպագրությունից ու մասնակի վաճառքից հետո են թերթի առաջին երկու համարների հեղինակները հունիսի 5–10-ի միջակայքում ստացել իրենց հասանելիք գումարները: 1-ին համարի հոնորարի գումարը եղել է 177 ռ., երկրորդինը՝ 198 ռ.: Ամենամեծ հոնորարը ստացել է նկարիչ Մ. Արուսյանը (1-ին համարից ստացել է 89, 2-ից՝ 109 ռ.)³⁶: Մա պատահական չէր. Մ. Արուսյանի երգիծանկարները «Կարմիր մոծակ»-ի հաջողության գրավականներից էր:

³² Նույն տեղում, № 4, էջ 15: Նաև՝ «Խորհրդային Հայաստան», 21. XII. 1926:

³³ «Խորհրդային Հայաստան», 18. VII. 1926:

³⁴ Նույն տեղում, 4. IX. 1926:

³⁵ Նույն տեղում, 3, 4, 7. XI. 1926:

³⁶ ԳԱԹ, Է. Խոճիկի ֆ., գ. 258, թ. 1–2:

Թերթի հրատարակության ծախսերը հոգալու նպատակով 1926 թ. վերջին խմբագրության կողմից “Մամուլ” անվանումով մասնավոր հրատարակչություն բացելու փորձ կատարվեց, որը նախատեսում էր հրատարակել “Կարմիր մոծակ” երգիծաթերթը, վերջինի հավելված “Երգիծաբանական գրադարան”-ը, նաև՝ մանկական պատկերազարդ գրքեր, պիեսներ ու գրական-քննադատական աշխատություններ: Այս փորձը հաջողություն չունեցավ:

“Կարմիր մոծակը”, ըստ երևույթին, շատ էր ջանացել խորհրդային իրականության արատների իր փնտրտուքում և, ի թիվս պախարակելի երևույթների, տեսել էր նաև խորհրդային հասարակության աչքին սպիտակ ներկայացվող, սև կողմերը: Դրանով է բացատրվում, որ 1926 թ. դեկտեմբերի 21-ին կայացած Հայգլավիտի կոլեգիայի նիստում երգիծաթերթի 1927 թ. վերահրատարակման դիմումի քննարկումը սպասվածից շատ ավելի խնդրահարույց ստացվեց՝ դառնալով նրա ընթացքն ընդհատելու նախապայմաններից: Որոշման մեջ տեղ էր գտել նաև պարբերականի համար դատավճիռ դրույթը, թե “Կարմիր մոծակ”-ի 1926 թ. հրատարակության ընթացքում “խորհրդային երգիծական թերթերին պատշաճ կերպով” խմբագրական աշխատանքը չի իրականացվել: Ուստի՝ թերթի խմբագրությունը հրահանգվեց 1927 թ. սկզբից խմբագրական “ուժեղացնել” 2-ի փոխարեն դարձնելով 3 հոգի: Ընդգծվում էր, որ խմբագրական կոլեգիայի անդամ Ա. Երզնկյանն աշխատանքի ծանրաբեռնվածության պատճառով (հանրապետության հողագործության ժողկոմն էր) խմբագրական աշխատանքին ակտիվորեն չի մասնակցում: Ավելին, թերթի պատասխանատու խմբագրի պաշտոնի համար Է. Խոճիկի թեկնածությունը հարմար չէր դիտվում: Այս մասին Հայգլավիտը դեկտեմբերի 24-ին տեղեկացրեց ՀԿ(բ)Կ Կենտկոմի մամուլի բաժնին՝ համապատասխան հրահանգ ստանալու համար, որը պետք է կիրառվեր թերթի 1927 թ. վերահրատարակության ժամանակ³⁷:

ՀԿ(բ)Կ Կենտկոմի մամուլի բաժնի կոլեգիայի 1927 թ. հունվարի 10-ի նիստում քննարկվեց “Կարմիր մոծակ”-ի վերահրատարակման հարցը: Ընդունված որոշման մեջ Հայաստանում երգիծական պարբերականի հրատարակչությունը “նպատակահարմար և անհրաժեշտ” էր համարվում՝ պայմանով, որ հրատարակիչը համաձայնի խմբագրական-հրատարակչական կոլեգիա կազմել հետևյալ գործիչների մասնակցությամբ՝ Արամայիս Երզնկյան (պատասխանատու խմբագիր), Էդուարդ Խոճիկ, Սուսիկ Ասիբեկյան (Հայկական հրաձգային դիվիզիայի քաղաքական բաժնի “Կարմիր զինվոր” թերթի պատասխանատու խմբագիր), Մարգիս Մելիքսեթյան և Աշոտ Հախումյան (Լենինականի գավառաղլուսվար)³⁸: Ինչպես տեսնում ենք, փորձ էր կատարվում Է. Խոճիկին երկրորդ պլան մղել և, թերթի խմբագրա-

³⁷ ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 6, գ. 265, թ. 127:

³⁸ Նույն տեղում, ց. 7, գ. 261, թ. 1:

կազմում նոր անդամներ ընդգրկելով, թուլացնել նրա ազդեցությունը: Նկատենք, որ Է. Խոճիկը «Կարմիր մոծակ»-ի համար ավելին էր, քան սոսկ խմբագիրը կամ հրատարակիչը: Նրա գերմարդկային ջանքերի շնորհիվ էր պատրաստվում ու տպագրվում երգիծաթերթը: Ուստի՝ Խոճիկին խմբագրի պաշտոնից ազատելը կարելի է նույնացնել պարբերականի հրատարակությունը կասեցնելու հետ:

Ահա այսպիսի ողիսականից հետո 1927 թ. հունվարի կեսերին լույս տեսավ «Կարմիր մոծակ»-ի նոր համարը, որը դատապարտված էր վերջինը լինելու: Այն սովորականից ավելի փոքրածավալ էր (ընդամենը 7 էջ), հրատարակության էր ստորագրված «խմբագրական կոլեգիայի» կողմից: Ի տարբերություն նախորդ համարների, որոնք հրատարակվել էին Պետհրատի երկրորդ տպարանում, այս մեկը տպագրվել էր «Հերմես» մասնավոր հրատարակչությունում: Բացառված չէ, որ Պետհրատը խուսափել էր «ոչ ցանկալի» պարբերականը տպագրել:

«Կարմիր մոծակ» պարբերականի և նրա «Երգիծաբանական գրադարան» մատենաշարի բաժանորդները պարբերականի համարի հետ ստացան նաև մատենաշարի - 1 գրքույկը (տպագրված կրկին «Հերմես»-ի կողմից)³⁹: Դատելով գրքույկի՝ Հայզլավիլիտի թույլտվության համարից (897ր)՝ այն (ի տարբերություն թերթի) տպագրության էր թույլատրվել 1926 թ. դեկտեմբերի վերջին: Գրքույկում տեղ էր գտել Հ. Պարոնյանի 5 ստեղծագործություն («Պատիկ քիթ և ֆրանսերեն լեզու», «Ապրիլ մեկ», «Անհատական կարծիք», «Բարև և մնաք բարյավ», «Մարդ հանձնարարելու նոր եղանակ մը»)⁴⁰:

Իշխանությունների որոշ ներկայացուցիչների կողմից «Կարմիր մոծակ»-ի միանշանակ չընդունվելը, պարբերականի հրատարակության կողմնակիցների և հակառակորդների միջև ընթացող աներևույթ ու բացահայտ պայքարն արտացոլված է նոր համարի կազմին Մ. Արուստյանի հեղինակած «Երկրորդ տարվա դռանը» երգիծանկարում և կից բավական խոսուն մակագրությունում. «Մի խումբ. - - Վայ ես սրա ... Տո բա ասում էին էլ չպիտի ... Չէ, սրանից ազատում չունենք ... Ճ-դենք ... Բայց ու յ ...: Ուրիշ խումբ. - Կեցցե՛ն է՛, «Կարմիր մոծակ»-ը, խայթոն է սրում 1927 թվի համար ... Մեր բանը աջա, ով կուզի հաչա ... Ուրեմն ախպեր սա կա ու կմնա հավիտյանս, հավիտենից ... Ամմեն»⁴¹: Հաջորդ օրերի իրադարձությունները ցույց տվեցին, որ խմբագրակազմը ժամանակից շուտ էր ոգևորվել, քանի որ «Մոծակն» իզուր էր «խայթը» սրում. սա նրա վերջին «խայթոցն» էր:

Հրատարակվելուց հետո «Կարմիր մոծակ»-ի 1927 թ. անդրանիկ համարն անմիջապես համապատասխան «ուշադրության» արժանացավ: Հունվարի 19-ին կայա-

³⁹ «Կարմիր մոծակ», 1927, № 1, էջ 4:

⁴⁰ Հ. Պարոնյան. Պատիկ քիթ և ֆրանսերեն լեզու. - «Կարմիր մոծակ»-ի «Երգիծաբանական գրադարան», № 1, Երևան, 1927:

⁴¹ «Կարմիր մոծակ», 1927, № 1, էջ 1:

ցած Հայգլավիտի կոլեգիայի նիստում, որին մասնակցում էին Լուսավորության ժողովրդատի քաղաքական լուսավորության գլխավոր վարչության (քաղլուսգլավար) նախագահ Կարո Ղազարյանը, Հայգլավիտի նախագահ Սարգիս Մելիքսեթյանը, գրաքննիչ Վաղարշակ Այվազյանը, Հայաստանի արտակարգ հանձնաժողովի քաղաքական վերահսկիչ Արամ Գևորգյանը, Կ. Ղազարյանի ներկայացմամբ քննարկվեց երգիծաթերթի նոր համարը թույլատրելու հարցը: Կոլեգիայի որոշմամբ “Կարմիր մոծակ”-ի 1927 թ. առաջին համարի տպագրությունը թույլ տալու, երգիծաթերթի առնչությամբ Հայգլավիտի կոլեգիայի որոշումները (հավանաբար, նկատի է առնվում 1926 թ. դեկտեմբերի 21-ի որոշումը) խախտելու համար Ս. Մելիքսեթյանը նկատողության արժանացավ: Իբրև հիմնավորում շեշտվում էր, որ պարբերականի “հրատարակման համար համապատասխան կարգադրություն չի եղել”⁴²:

Ինչպես տեսնում ենք, Ս. Մելիքսեթյանի “մեղքն” այն էր եղել, որ Կենտկոմի մամուլի բաժնի կոլեգիայի հունվարի 10-ի որոշումից անմիջապես հետո թույլատրել էր “Կարմիր մոծակ”-ի հրատարակությունը (այն ունի թույլտվության - 13բ) չսպասելով Կենտկոմի քարտուղարության կողմից Մամուլի բաժնի կոլեգիայի որոշման հաստատմանը: Նա, հավանաբար, ենթադրել է, որ Մամուլի բաժնի կոլեգիայի որոշումը նույնությամբ կհաստատվի (ինչպես սովորաբար լինում էր): Սակայն այս անգամ այդպես չեղավ. հունվարի 24-ին տեղի ունեցած Կենտկոմի քարտուղարության նիստում որոշվեց. ““Կարմիր մոծակ” երգիծական ամսագրի հրատարակման հարցը թողնել բաց”⁴³:

Փաստորեն, Հայգլավիտի նախագահը երգիծաթերթի հրատարակությունը թույլ տալու հարցում իսկապես “շտապել էր”, կարող էր որոշիչ դեր ունենալ պարբերականի ու նրա խմբագրի նկատմամբ Ս. Մելիքսեթյանի անհատական վերաբերմունքը: Ինչպես արդեն հիշատակվել է, նա թերթի հողվածագիրներին էր. “Տոտո-գիծ” խորագրի ներքո թերթի 2-րդ համարում հրատարակվել է նրա “Ճամփու նոթեր” խորագրով համեմատաբար ընդարձակ ակնարկը⁴⁴: Լինելով զգուշավոր անձ՝ “Կարմիր մոծակ”-ի 3-րդ համարի երգիծանկարների դեպքում խմբագրության գրաքննությունը շրջանցելու փորձից հետո նա երգիծաթերթում այլևս հողված չի տպագրել չնայած թերթի 4-րդ համարում հիշատակվում է մշտական աշխատակից երգիծաբանների թվում⁴⁵: Ս. Մելիքսեթյանը և Է. Խոճիկը ընկերական ջերմ հա-

⁴² ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 7, գ. 266, թ. 12: Այս արձանագրությունը ՀԿ(բ)Կ Կենտկոմի մամուլի բաժնին է ուղարկվել հունվարի 25-ին (նույն տեղում, թ. 11):

⁴³ Նույն տեղում, գ. 33, թ. 9:

⁴⁴ “Կարմիր մոծակ”, 1926, № 2, էջ 10-12:

⁴⁵ Նույն տեղում, № 4, էջ 15:

րաբերություններ են ունեցել, ինչի վկայությունն է Խոճիկի մահվան տասնամյակի առթիվ նրա հրատարակած հուշերը⁴⁶:

Ինչպես տեսնում ենք, Ս. Մելիքսեթյանը կողմնակից է եղել «Կարմիր մոծակ»-ի տպագրության շարունակմանը, ինչի ապացույցն է մշտական աշխատակիցների թվում նրա ընդգրկված լինելը, առավել ևս, պարբերականի վերջին համարի հրատարակության թույլտվության փաստը: Նա այդ կարգադրությունն արել էր՝ առանց Հայգլավիտի կոլեգիայում հարցը կրկին քննարկելու և, հավանաբար, հետազայում արդարացել, թե կոլեգիայի նիստերի միջակայքում է նման որոշում կայացրել և առաջիկա նիստին սպասելու ժամանակ չի եղել: Կարծում ենք, սրանով է պայմանավորված, որ կոլեգիայի 1927 թ. հունվարի 19-ի նիստում որոշվել է հաճախակի շաբաթը մեկ անգամ նիստեր գումարել, իսկ անդամներին հանձնարարվել՝ «լուրջ հարցերը անցկացնել կոլեգիայով»⁴⁷: Հասկանալի է, այս վերջին դրույթն ուղղված էր Ս. Մելիքսեթյանին ու նրա «սեպարատ գործունեությունը» կանխելուն, քանի որ Հայգլավիտի նախագահը համարձակություն էր ունեցել շեղվել հանրապետությունում գոյություն ունեցող խաղի կանոններից:

Հայգլավիտի կոլեգիայի և ՀԿ(բ)Կ Կենտկոմի քարտուղարության որոշումները դատավճռի նշանակություն ունեցան «Կարմիր մոծակ»-ի համար. երգիծաթերթի հրատարակությունն ընդհատվեց: Փաստորեն, ՀՍԽՀ և ՀԿ(բ)Կ ղեկավարները հակված չէին նույնիսկ մասնակի գիջման գնալ թերթի հրատարակիչներին (ինչպիսին կլինեին Հայգլավիտի կոլեգիայի 1926 թ. դեկտեմբերի 21-ի և Կենտկոմի մամուլի բաժնի կոլեգիայի 1927 թ. հունվարի 10-ի որոշումների կենսագործումը)՝ պարբերականի հետագա հրատարակման նպատակով:

«Կարմիր մոծակ»-ի հրատարակությունը դադարեցվեց այն ժամանակ, երբ արդեն ճանաչում էր ձեռք բերել, իր շուրջը խմբել ժամանակի տաղանդավոր երգիծաբաններին, իսկ համարները տարածվում էին ոչ միայն Խորհրդային Հայաստանում, այլև՝ նրա սահմաններից դուրս (պարբերականի համարներ են պահվում նույնիսկ Փարիզի Նուբարյան գրադարանում): Հանրապետությունից դուրս պարբերականը գործակալներ ուներ Թիֆլիսում, Բաթումում, Սուխումում, Թելավում, Ախալցխայում, Ստեփանակերտում, Բաքվում, Ռոստովում, Մայկոպում, Գրոզնիում, Մոչիում, Կրասնոդարում, Լենինգրադում, նաև՝ երկաթուղային տարբեր կայարաններում⁴⁸: Այն Խորհրդային Միության սահմաններում հրատարակվող միակ հայալեզու երգիծաթերթն էր: «Կարմիր մոծակ»-ից ընդհատումից հետո Խորհրդային Հայաստանում ավելի քան քառորդ դար երգիծական պարբերական չի հրատարակվել: Միայն Բ. Ստալինի մահվանը հաջորդող մասնակի ազատությո-

⁴⁶ «Ջահակիր» (Կահիրե), 12. VIII. 1971:

⁴⁷ ՀԱԱ, ֆ. 1, ց. 7, գ. 266, թ. 12:

⁴⁸ «Կարմիր մոծակ», 1927, - 1, էջ 7:

յան շրջանում՝ ԽՍՀՄ Կենտրոնի թույլտվությամբ 1954 թ. Երևանում սկսվեց հրատարակվել հանրահայտ “Ոգնի”-ն:

САТИРИЧЕСКАЯ ГАЗЕТА «КАРМИР МОЦАК» И СОВЕТСКАЯ АРМЯНСКАЯ ЦЕНЗУРА
(1926–1927 гг.)

АМО СУКИАСЯН, НАРИНЕ ЕРАНОСЯН

Резюме

Одной из неотделимых и важных составляющих армянской периодической печати советского периода является сатирическая пресса. Самая известная сатирическая газета Советской Армении – «Кармир моцак» («Красный комар») издавалась в 1926–1927 гг. Она интересна как с содержательной, так и структурной точек зрения, богата остроумными карикатурами, рекламными объявлениями, фельетонами и юмористическими стихами. «Кармир моцак» смело критиковала отрицательные стороны советской действительности. Газета пыталась обходить цензуру, что и стало для нее роковым. После выхода в свет всего лишь пяти номеров усиливающаяся в Советской Армении цензура в январе 1927 года прекратила издание газеты.

THE SATIRICAL PAPER “KARMIR MOTSAK” AND THE SOVIET ARMENIAN
CENSORSHIP (1926–1927)

HAMO SUKIASYAN, NARINE YERANOSYAN

Summary

Satirical papers were indispensable and important components of the Armenian periodical press of the Soviet era. The most popular satirical paper “Karmir Motsak” (“Red Mosquito”) was published in Soviet Armenia in 1926–1927. It is interesting in terms of structure and content and is full of caricatures, advertisements and announcements distinguished with the ingenuity and satire, felietones and satirical poems. “Karmir Motsak” boldly mocked the negative aspects of the Soviet reality making an attempt to avoid the censorship, which became fatal for the newspaper. In January 1927, after having published only five issues, the printing of the journal was interrupted by the censorship growing stronger in Soviet Armenia.